

Geschiedenis (nieuwe stijl) en geschiedenis en staatsinrichting (oude stijl)

Vorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

Tijdvak 2

Inzenden scores

Vul de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school in op de optisch leesbare formulieren of verwerk de scores in het programma Wolf. Zend de gegevens uiterlijk op 20 juni naar de Citogroep.

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VWO/HAVO/MAVO/VBO. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de Regeling beoordeling centraal examen vastgesteld (CEVO-94-427 van september 1994) en bekendgemaakt in het Gele Katern van Uitleg, nr. 22a van 28 september 1994.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven en het procesverbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past bij zijn beoordeling de normen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.

2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het procesverbaal en de regels voor het bepalen van de cijfers onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.

3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past bij zijn beoordeling de normen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.

4 De examinerator en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.

5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.

2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommitteerde scorepunten toegekend in overeenstemming met het antwoordmodel.

Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 punten, zijn niet geoorloofd.

3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:

3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;

3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het antwoordmodel;

3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het antwoordmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten¹⁾ als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het antwoordmodel;

3.4 indien één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;

3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;

noot 1

Voor het vak Geschiedenis (nieuwe stijl) en geschiedenis en staatsinrichting (oude stijl) moeten deze afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

- 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het antwoordmodel anders is aangegeven;
- 3.7 indien in het antwoordmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord;
- 3.8 indien in het antwoordmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.

4 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een toets of in het antwoordmodel bij die toets een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof toets en antwoordmodel juist zijn.
Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO.
Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het antwoordmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.

5 Voor deze toets kunnen maximaal 87 scorepunten worden behaald. Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.

6 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer (artikel 42, tweede lid, Eindexamenbesluit VWO/HAVO/MAVO/VBO).
Dit cijfer kan afgelezen worden uit tabellen die beschikbaar worden gesteld. Tevens wordt er een computerprogramma verspreid waarmee voor alle scores het cijfer berekend kan worden.

3 Antwoordmodel

Antwoorden	Deel-scores
------------	-------------

De Sovjet-Unie. Een samenleving onder spanning

Maximumscore 2

- 1 Uit het antwoord moet blijken dat zij tot uitdrukking wilden brengen dat de arbeidersklasse via de Sovjets, de raden van arbeiders, boeren en soldaten, aan de macht was.

Maximumscore 3

- 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- A Sprookjes zijn gericht op (en begrijpelijk voor) makkelijk beïnvloedbare kinderen en op deze wijze raken zij al van jongs af aan doordrongen van het communistische gedachtegoed / jonge kinderen zijn nog niet door de traditionele opvattingen gevormd 1
 - B Er wordt een proclamatie van een agitator (in een rood hemd) toegevoegd / de prins wordt afgerammeld / het arbeidersmeisje staat tegenover de bourgeois zusters, wat wijst op de klassenstrijd die gestreden moet worden / de revolutie die nodig is 2

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 6	
3 □ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• De sovjetregering creëerde kinderopvang (maatregel)	<u>1</u>
• Kinderopvang maakte het voor vrouwen mogelijk om buitenshuis te gaan werken en een eigen bestaan op te bouwen (voordeel)	<u>1</u>
• Kinderopvang door de staat <i>verplichtte</i> vrouwen tot werken (nadeel)	<u>1</u>
• De sovjetregering legaliseerde abortus (maatregel)	<u>1</u>
• Door legalisering van abortus kregen vrouwen meer beslissingsvrijheid over hun eigen toekomst (voordeel)	<u>1</u>
• Doordat het plegen van abortus zo eenvoudig was, kreeg dit de functie van voorbehoedmiddel, wat slecht was voor de gezondheid van de vrouwen (nadeel)	<u>1</u>
Maximumscore 2	
4 □ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
Er is sprake van <i>positieverbetering</i> , omdat (twee van de volgende argumenten):	
• het huwelijk in ere hersteld werd / echtscheiding moeilijker werd gemaakt, waardoor de mannen minder eenvoudig hun vrouw en kinderen in de steek konden laten	<u>1</u>
• de moeder de plaats van de staat als opvoeder van de kinderen weer overnam of	<u>1</u>
Er is sprake van <i>positieverslechtering</i> , omdat (twee van de volgende argumenten):	
• de vrijheid van abortus werd teruggedraaid, dit was een beperking van het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen	<u>1</u>
• de staat niet langer de kinderopvang regelde, waardoor het leven voor vrouwen zwaarder werd, omdat zij naast de opvoeding buitenshuis moesten blijven werken (dubbele belasting)	<u>1</u>
Maximumscore 4	
5 □ Uit het antwoord moet blijken dat:	
<i>bij 1</i>	
• de collectivisatie leidde door een vergroting van de productie tot lagere voedselprijzen, zodat de lonen laag konden blijven	<u>1</u>
• de collectivisatie leidde onbedoeld tot armoede en hongersnood op het platteland / een gebrek aan afzet voor industrieproducten, omdat de boeren niets meer te besteden hadden	<u>1</u>
<i>bij 2</i>	
• de collectivisatie leidde tot een uitstroom van jonge landarbeiders naar de industrie (in veel gevallen gedwongen)	<u>1</u>
• de collectivisatie leidde onbedoeld tot leegloop/vergrijzing van de plattelandsdorpen	<u>1</u>
Maximumscore 2	
6 □ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• De vermelding van de leus ‘Proletariërs aller landen ...’ past meer bij 1920 dan bij 1935, omdat in 1935 de campagne zich waarschijnlijk meer zou richten op ‘Socialisme in één land’ en niet op de wereldrevolutie	<u>1</u>
• De stijl van de prent (een vliegend paard/Pegasus) past beter bij 1920 dan bij 1935, omdat het gebruik van een dergelijke mythische voorstelling vanwege de voorschriften van het socialistisch realisme in een latere periode nauwelijks meer mogelijk is	<u>1</u>

Opmerking

Alleen indien in het antwoord een juiste reden voor de datering wordt verbonden aan een element uit de prent, mogen scorepunten worden toegekend.

Maximumscore 2

- 7 Uit het antwoord moet blijken dat de Communistische Partij veel aandacht besteedde aan het bestrijden van het analfabetisme, omdat de propaganda meer effect zou hebben / de communistische ideologie beter kon worden verspreid als de bevolking kon lezen en schrijven.

Maximumscore 2

- 8 Voorbeeld van een juist antwoord is:
In de sovjetpropaganda worden vrouwen als Angelina uitgebeeld als heldinnen die niet in de eerste plaats werken aan de verbetering van hun eigen lot, maar die de strijd van het hele sovjetvolk voeren.

Maximumscore 2

- 9 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Een traditioneel element is dat de vrouwen zich vooral bezighouden met de verzorging van de (mannelijke) arbeiders 1
 - Een nieuw element is dat de hooggeplaatste inspecteur een vrouw is / de mannen de vrouwen zien als hun maten/gelijken 1

Maximumscore 4

- 10 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- De Communistische Partij wilde een betere afstemming bereiken tussen vraag en aanbod / een verhoging van de productiviteit verwezenlijken 1
 - Dit kon niet worden bereikt, omdat de regionale partijbazen hun beloften om mee te werken niet nakwamen 1

 - De Communistische Partij wilde de lokale partijelite tevreden stellen / aan het Kremlin binden / een 'informele decentralisatie' tot stand brengen 1
 - Dit kon niet worden bereikt, omdat er op grote schaal corruptie was in het bestuurlijke apparaat 1

Antwoorden	Deel- scores
------------	-----------------

Maximumscore 14

- 11 □ Bij de beoordeling van het artikel dienen de volgende aanwijzingen te worden gevolgd. Eerst volgt voor ieder onderdeel van het artikel de kern van een juist antwoord, daarna, *op de volgende pagina*, wordt dit uitgewerkt in een *voorbeeld* van een mogelijk artikel.

Politieke gelijkheid

A De twee voorbeelden aan de hand waarvan een antwoord wordt gegeven op de vraag naar politieke gelijkheid, moeten op het terrein van de politiek in de Stalintijd liggen.
per juist uitgewerkt voorbeeld

1

Voor de Brezjnevperiode moet met een uitwerking van telkens dezelfde voorbeelden de vraag beantwoord worden.
per juiste uitwerking

1

Economische gelijkheid

B De twee voorbeelden aan de hand waarvan een antwoord wordt gegeven op de vraag naar economische gelijkheid, moeten op het terrein van de economie in de Stalintijd liggen.
per juist uitgewerkt voorbeeld

1

Voor de Brezjnevperiode moet met een uitwerking van telkens dezelfde voorbeelden de vraag beantwoord worden.
per juiste uitwerking

1

Mentale gelijkheid

C De twee voorbeelden aan de hand waarvan een antwoord wordt gegeven op de vraag naar mentale gelijkheid, moeten op het terrein van de mentaliteit in de Stalintijd liggen.
per juist uitgewerkt voorbeeld

1

Voor de Brezjnevperiode moet met een uitwerking van telkens dezelfde voorbeelden de vraag beantwoord worden.
per juiste uitwerking

1

Conclusie

- D Voor een juiste conclusie, waarin een duidelijk antwoord op de hoofdvraag gegeven wordt

2

Opmerking

Er mogen alleen punten voor de Brezjnevperiode gegeven worden als op de voorbeelden uit de Stalintijd wordt doorgegaan.

Antwoorden	Deel-scores
Voorbeeld van een juist artikel is:	
<i>Politieke gelijkheid</i>	
A Politieke gelijkheid was in de Stalinperiode deels gerealiseerd, omdat	
• enerzijds in de grondwet de gelijkheid van man en vrouw was opgenomen	<u>1</u>
• maar anderzijds er geen democratische verkiezingen bestonden	<u>1</u>
In de Brezjnevperiode bestond er	
• continuïteit met betrekking tot de grondwettelijke gelijkheid van man en vrouw	<u>1</u>
• en continuïteit in de afwezigheid van democratische verkiezingen	<u>1</u>
<i>Economische gelijkheid</i>	
B Economische gelijkheid was in de Stalinperiode deels gerealiseerd, omdat	
• enerzijds de landbouw werd gecollectiviseerd	<u>1</u>
• maar anderzijds de uitbuiting van de arbeiders onder Stalin door de rigide planeconomie doorging	<u>1</u>
In de Brezjnevperiode was er	
• continuïteit, omdat de landbouw gecollectiviseerd bleef	<u>1</u>
• verandering, omdat er van een duidelijke stijging van de levensstandaard van de arbeiders sprake was	<u>1</u>
<i>Mentale gelijkheid</i>	
C Mentale gelijkheid in de Stalinperiode werd deels gerealiseerd, omdat	
• enerzijds de propaganda (b.v. de stachanovcampagne, het socialistisch realisme) arbeiders en boeren beïnvloedde om het revolutionair elan te behouden	<u>1</u>
• maar anderzijds velen heimelijk vasthielden aan de christelijke tradities	<u>1</u>
In de Brezjnevperiode was er	
• continuïteit, omdat het erop leek dat de bevolking (bij grote parades) nog achter de revolutie stond	<u>1</u>
• maar ook verandering, omdat steeds meer burgers meer openlijk afstand namen van het systeem (wat bleek uit een lage arbeidsmoraal, vluchtgedrag van jongeren, het bestaan van dissidenten)	<u>1</u>
<i>Conclusie</i>	
• D Het communistische gelijkheidsideaal is voor het overgrote deel niet gerealiseerd in de Sovjet-Unie. Uit haar geschiedenis blijkt dat het sovjetexperiment mislukt is. Dat komt door de doctrine van het democratisch centralisme, want dit legitimeerde de dictatuur van een kleine, bevoorrechte groep. Daardoor voelden velen zich uiteindelijk niet betrokken bij de ontwikkeling van het systeem, heerste er angst om met initiatieven te komen en kon de economie niet groeien	<u>2</u>
of	
• Uit de geschiedenis van de Sovjet-Unie maak ik op dat het socialistische ideaal niet haalbaar is, omdat zonder de dwang van een kleine groep de meeste mensen niet bereid zijn hun bezittingen op te geven voor een gezamenlijk doel; bovendien ontbreekt door deze dwang de motivatie om het systeem te laten slagen	<u>2</u>

Nederlanders en hun gezagsdragers 1950-1990: verzuiling, polarisatie en herwonnen consensus

Maximumscore 2

- 12 Uit het antwoord moet blijken dat de leiders van de zuilen:
- de tegenstellingen tussen de zuilen moesten aandikken om het verzuilde systeem in stand te houden (maatschappelijke polarisatie) 1
 - met elkaar moesten samenwerken om Nederland bestuurbaar te houden / hun politieke doelen te bereiken (politieke consensus) 1

Maximumscore 4

- 13 Uit het antwoord moet blijken dat (twee van de volgende combinaties):
- in de bron als norm fatsoen in kleding / bij het eten geldt; na de jaren vijftig wordt er wat betreft de kleding meer aandacht besteed aan modes/trends dan alleen aan netheid / zijn de tafelmanieren veel losser geworden.
 - in de bron het gezin de norm is voor een goede opvoeding; na de jaren vijftig brokkelt het ideaalbeeld van het gezin als hoeksteen van de samenleving af (door vele factoren).
 - in de bron als norm beheersing (op alle mogelijke gebieden) benadrukt wordt, na de jaren vijftig komt er meer ruimte voor een vrijere ontplooiing van jongeren.

per juiste combinatie 2

Opmerking

Alleen indien in het antwoord een combinatie van een norm uit de jaren vijftig met een daarna optredende verandering wordt gegeven, mogen scorepunten worden toegekend.

Maximumscore 3

- 14 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Trouw aan het gezag was een van de belangrijkste kenmerken van de verzuilde samenleving 1
 - Dit Bisschoppelijk Mandement was een brief van katholieke kerkleiders, die verwachtten dat katholieken hun adviezen/voorschriften kritiekloos uitvoerden
- of
- De Volkskrant* was een katholieke krant en volgde als verzuilde krant de leiders van de katholieke zuil 2

Maximumscore 2

- 15 Voorbeeld van een juist antwoord is:
- Als argument vóór: de noodzaak van de wederopbouw in de jaren vijftig / de angst voor terugkeer naar de grote werkloosheid van de jaren dertig zorgde ervoor dat velen de noodzaak voelden van grote eendracht/consensus 1
 - Als argument tegen: consensus kwam ook tot stand door de verzuiling, waarin de leiders van de zuilen hun onderlinge afspraken maakten 1

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 4	
16 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is (de twee volgende oorzaken):	
• Het ingewikkelder wordende productieproces stelde hogere eisen aan het scholingspeil	<u>1</u>
• De kinderbijslag/studiebeurs maakte het voor jongeren uit arbeiders- en middenklasse mogelijke een hogere opleiding te betalen	<u>1</u>
• Dit had tot gevolg dat jongeren steeds meer afstand namen van / steeds minder gehoorzaam waren aan de verzuilde elite / steeds meer vragen stelden bij de rol van het kerkelijk gezag, waardoor de ontzuiling van / het secularisatieproces in de Nederlandse samenleving werd bevorderd	<u>2</u>
Maximumscore 3	
17 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):	<u>1</u>
• Behrendt toont de KVP als een partij die nauwelijks nog katholiek te noemen is / verdeeld is in twee kampen (wat de KVP niet ten goede komt)	
• Behrendt toont de KVP als een partij die verdeeld is in twee kampen, die elk een andere kant op willen (maar de KVP wel willen behouden / wat de KVP niet ten goede komt)	
Twee van de volgende elementen kunnen worden gebruikt om dit toe te lichten:	<u>2</u>
• de kerk (het geloof) is grotendeels verdwenen uit de letters KVP (slechts de toren en de ingang blijven over aan de K-kant en een kerkraam aan de P-kant).	
• de KVP bestaat uit / wordt met de grootste moeite bijeengehouden door mensen die de partij een totaal verschillende kant op trekken.	
• de letters KVP staan niet voor Katholieke Volks Partij, maar voor Konservatief - Vrijblijvend - Progressief.	
• de KVP brokkelt af / vertoont grote scheuren.	
per juist element	<u>1</u>
Maximumscore 2	
18 ☐ Uit het antwoord moet blijken dat de traditionele gezagsdragers zich toleranter gaan opstellen uit angst voor te grote maatschappelijke onrust / teveel geweld / omdat zij het bij nader inzien met de protesterende jongeren eens zijn.	
Maximumscore 4	
19 ☐ Uit het antwoord moet blijken dat:	
• op het gebied van de media de journalistieke berichtgeving na de nacht van Schmelzer veranderde omdat de journalisten kritischer werden / minder in dienst van de politieke partijen / de eigen zuil kwamen te staan	<u>2</u>
• op het gebied van de partijpolitiek er intern kritiek ontstond op de bestaande consensuspolitiek, omdat het na de nacht van Schmelzer binnen de politiek normaler werd elkaar te bekritisieren / de polarisatie vorm begon te krijgen / er nieuwe partijen ontstonden	<u>2</u>
Maximumscore 4	
20 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Het gaat in deze bron om de gebeurtenissen rondom de Bloemenhove kliniek / een onderdeel van de abortusstrijd	<u>1</u>
• wat kenmerkend is voor de tweede feministische golf, waarin de vrije abortus tot hoofdthema verheven wordt	<u>1</u>
• Volgens deze bron hebben vrouwen de kliniek op een gegeven moment bezet	<u>1</u>
• wat kenmerkend is voor de acties uit de tweede feministische golf	<u>1</u>

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 3	
21 ☐ Uit het antwoord moet blijken:	
• Het kabinet Den Uyl streefde naar spreiding van inkomen, kennis en macht maar de meeste vernieuwingsplannen van dit kabinet leden schipbreuk, doordat (twee van de volgende):	<u>1</u>
• de polarisatie met de confessionelen nog doorwerkte in het kabinet.	<u>2</u>
• het bedrijfsleven zich met succes keerde tegen de vernieuwende plannen van het kabinet.	
• de oliecrisis het financieren van de vernieuwende plannen onmogelijk maakte.	
• de vakbeweging geen directe steun gaf.	
Maximumscore 4	
22 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• De VVD was vanuit het liberale gedachtegoed een voorstander van een terugtrekkende overheid / bezuinigingen op de (sterk gestegen) overheidsuitgaven	<u>1</u>
• Het CDA greep meer terug op het confessionele gedachtegoed dat niet de overheid verantwoordelijk was voor de sociale verzorging, maar individuen en maatschappelijke organen / de eigen kringen	<u>1</u>
• De PvdA vond dat de overheid een belangrijke verantwoordelijkheid moest houden als het ging om sociale zekerheid	<u>1</u>
• Op het punt van de sociale zekerheid was er dus meer kans op het vinden van aanvaardbare compromissen tussen CDA en VVD	<u>1</u>
Maximumscore 4	
23 ☐ Uit het antwoord met blijken dat:	
• A voor het CDA de uitvoering van een democratisch genomen besluit niet door buitenparlementaire/gewelddadige oppositie mag worden tegengehouden	<u>2</u>
• B het geweld van de krakers gerechtvaardigd wordt doordat de foto's suggereren dat het CDA voorstander is van het met tanks neerslaan van oppositie	<u>2</u>
Maximumscore 3	
24 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• Uit de bron blijkt dat er in dit conflict sprake is van een gewelddadige confrontatie	<u>1</u>
• wat past binnen de buitenparlementaire protestbeweging van jongeren in de jaren zestig en zeventig	<u>1</u>
• maar niet in de politieke cultuur van de jaren tachtig die meer is gericht op onderhandelen / consensus	<u>1</u>
Maximumscore 2	
25 ☐ Voorbeeld van een juist antwoord is:	
• De FNV ontstond uit een samengaan van socialistische vakbonden / het NVV met katholieke vakbonden / het NKV	<u>1</u>
• wat een duidelijke breuk met de verzuiling betekende, omdat de meeste werknemers zich nu niet meer apart organiseerden op basis van hun levensbeschouwing	<u>1</u>

Bronvermelding

1: N. Ognjow, Het dagboek van Kostja Rjabtsew, tafereelen uit het leven van een leerling eener middelbare school, Amsterdam 1929, pag. 64.

2: Collectie IISG, Amsterdam, inventarisnummer BG E11/746.

3: Sheila Fitzpatrick, Everyday stalinism, ordinary life in extraordinary times, Soviet Russia in the 1930s, Oxford 1999, pag. 88.

4: V. Garros (ed.), Intimacy and Terror, soviet diaries in the thirties, New York 1995, pag. 175-176.

5: G.P. Hoefnagels, De rapportage van de maatschappelijk werker, in het bijzonder in kinderkassen, Assen 1957, pag. 206.

6: Algemeen Dagblad 27 oktober 1966.

7: H.J.A. Hofland e.a., Een teken aan de wand, album van de Nederlandse samenleving, 1963-1983, Amsterdam 1983, pag. 96-97.

8: Eric Duivenvoorden, Een voet tussen de deur, geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999, Amsterdam/Antwerpen 2000, pag. 195.

Einde